

УКД 332.05

Олійник Л.В., к.е.н, доцент кафедри економічної теорії Донецького національного університету ім. В. Стуса

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто Стратегію збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року. Визначені основні заходи та перспективи Вінниці стоїть перед викликом створення нової економічної платформи для свого подальшого розвитку, що вимагає активізації економічної діяльності суб'єктів господарювання. Головним завданням при цьому є подолання проблеми недостатньої кількості сучасних робочих місць із високим рівнем оплати праці.

покращення економічного життя регіону, розглянуто принципи реалізації стратегії та пріоритетні напрями розвитку економіки області, проведено фінансово-господарський аналіз діяльності підприємств. Виділені сильні сторони регіону, а також і визначені ключові проблеми, які можуть призупиняти розвиток економіки Вінницької області.

Ключові слова: стратегія, заходи, економіка, статистика, розвиток, область (Табл. 1, Літ. 5).

Олейник Л.В.

ПРОБЛЕМЫ И СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье рассмотрено Стратегию сбалансированного регионального развития Винницкой области на период до 2020 года. Определены основные меры и перспективы улучшения экономической жизни региона, рассмотрены принципы реализации стратегии и приоритетные направления развития экономики области, проведено финансово-хозяйственный анализ деятельности предприятий. Выделенные сильные стороны региона, а также определены ключевые проблемы, которые могут приостанавливать развитие экономики Винницкой области.

Ключевые слова: стратегия, мероприятия, экономика, статистика, развитие, область.

Oliynuk L.

CURRENT STATUS, PROBLEMS AND ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY VINNYTSYA REGION

In the article the draft Strategy of Vinnytsia region until 2020. The main activities and prospects of improving economic life of the region, considered the principles of the strategy and priorities of economic development of the region, conducted analysis of financial and economic activity. Dedicated strengths of the region and also identified key issues that can suspend the economy of Vinnytsia region.

Keywords: strategy, events, economics, statistics, development, area.

Постановка проблеми. Найважливішими проблемами сучасного економічного розвитку є: вибір правильного напрямку розвитку, чітке визначення пріоритетів на шляху до втілення обраної моделі. Стратегічне планування розвитку території сьогодні розглядається, як один із найбільш перспективних та ефективних механізмів реалізації

довгострокової регіональної політики в умовах посилення самоорганізації територіальних громад. Регіональна політика направлена на підйом економіки, підвищення благополуччя населення та оптимізацію рівня його життя. Зараз в багатьох країнах світу регіональна політика стала пріоритетним видом діяльності державних органів управління, про що свідчить успішна її реалізація. Сьогодні в Україні вже не викликає сумнівів необхідність та актуальність планувальної діяльності на місцевому рівні. В нашій державі, як і в інших країнах світу, активно розвивається і запроваджується стратегічний підхід до планування сталого територіального розвитку[3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку проблем регіональної економіки, державного регулювання, прогнозування і стратегічного планування розглядали такі вчені, як М.І. Долішній, Бойко Є.І., Б.В. Войцеховський, В.М. Геєць, П.І. Гайдуцький, С.О. Гуткевич, М.А. Козоріз, С.М. Кваша, А.Г. Мазур, А.А. Пересада, С.М. Писаренко, І.Г. Ткачук, Панухник О., Пушкар З. Томарева-Патлахова В. Чужиков В. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на проведені дослідження, які можна зустріти практично в усіх економічних журналах і публікаціях, присвячені різним аспектам стратегічного планування, питання стратегічного планування Вінницької області залишаються не вирішеними, тому потребують поглибленого дослідження, виявлення проблеми та напрямків розвитку економіки області.

Мета статті. Дослідити стратегічне планування регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року, визначити проблеми та перспективи даного регіону.

Виклад основного матеріалу. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року є документом, який має покладатись в основу регіонального планування та який реалізується через програми соціально-економічного розвитку, цільові регіональні програми, проекти розвитку. В основі досягнення цілей стратегії є створення на її основі плану реалізації, на новій інноваційній для української системи регіонального розвитку основі – як взаємоузгодженого у просторі та часі набору конкретних проектів та заходів регіонального розвитку. Суть стратегічного планування полягає у виділенні істотного у всьому комплексі змін, бажаного і можливого становища організації, регіону чи територіальної громади у майбутньому [1]. Основною метою стратегії соціально-економічного розвитку регіону є орієнтація на діяльність в напрямі стабілізації та підвищення якості життя населення на основі підвищення ефективності економіки і забезпечення додаткових надходжень в бюджети всіх рівнів за рахунок активізації інноваційних й інвестиційних процесів.

Місце Вінницької області в економіці України визначається високим природно-ресурсним потенціалом та достатнім рівнем розвитку всіх складових народногосподарського комплексу. Вінниччина - край високого рівня господарського освоєння і розвитку. Область характеризується динамічною індустрією, потужним агропромисловим комплексом (АПК) та розвинутою транспортною системою.

За інформацією Головного управління статистики у Вінницькій області обсяги експорту товарів за січень–липень 2016р. становили 404,8 млн. дол. США, а імпорту – 160,2 млн.дол. Порівняно із січнем–липнем 2015р. експорт скоротився на 11,1% (на 50,7 млн.дол.), а імпорт збільшився на 6,6% (на 9,9 млн.дол.). Баланс зовнішньої торгівлі стабільно продовжує залишатись позитивним і становить 244,7 млн.дол., що засвідчує перевагу експортних операцій над імпортними. [5]

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 2,53 (за січень–липень 2015р. – 3,03). Зовнішньоторговельні операції з товарами суб'єкти господарювання області здійснювали з партнерами із 119 країн світу.

У січні–червні 2016р. в економіку області іноземними інвесторами вкладено 3,7 млн.дол. прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей період становить 0,7 млн.дол., у т.ч. за рахунок курсової різниці 0,4 млн.дол.

До п'ятірки основних країн-інвесторів, на які припадає 67,9% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 41,7 млн.дол., Австрія – 32,1 млн.дол., Франція – 27,6 млн.дол., Німеччина – 15,6 млн.дол., Польща – 12,6 млн.дол.

За даними Головного управління статистики у Вінницькій області оборот роздрібної торгівлі області за січень-серпень 2016 року склав – 22814,9 млн. грн., що більше в порівняних цінах до відповідного періоду минулого року на 2,5 % (по Україні збільшився на 3,1%).[5]

За темпами зростання обороту роздрібної торгівлі за січень-серпень поточного року область займає 12 місце серед регіонів України.

Обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери послуг Вінницької області за I півріччя 2016 року становить 3243,8 млн. грн., в тому числі обсяг послуг, реалізованих населенню – 1290,3 млн. грн., що становить - 39,8% від загальних обсягів послуг.

На підприємствах промисловості зосереджено 126,2 млн.дол. (66,1%) загального обсягу прямих інвестицій в область, у т.ч. переробної – 109,0 млн.дол. та добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 16,6 млн.дол. Серед галузей переробної промисловості у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів залучено 56,3 млн.дол. прямих інвестицій, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність – 25,9 млн.дол., виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 15,3 млн.дол.

На підприємствах сільського, лісового та рибного господарства акумульовано 26,1 млн.дол. (13,7% загального обсягу) прямих інвестицій, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном – 22,0 млн.дол. (11,5%), оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 7,4 млн.дол. (3,9%).

Вагому частку (44,4%) іноземного капіталу зосереджено у м.Вінниці – 84,8 млн.дол. Також, значні обсяги іноземних інвестицій зосереджено у Козятинському районі – 20,8 млн.дол. (10,9%), Немирівському – 14,4 млн.дол. (7,5%) та Барському – 8,8 млн.дол. (4,6%). Серед інших регіонів області провідні місця за обсягами іноземних інвестицій утримують: м.Ладижин, м.Козятин та Тульчинський, Липовецький, Вінницький, Тиврівський райони. [5]

Заборгованість підприємств області за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими іноземними інвесторами на 1 липня 2016р. становила 56,0 млн.дол.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу та боргових інструментів) на 1 липня 2016р. становив 246,9 млн.дол. Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з області в економіку країн світу на 1 липня 2016 р. становив 64,1 тис.дол.

Незважаючи на зовнішні та внутрішні виклики минулого року, значна кількість суб'єктів господарської діяльності області спрацювали за січень-червень 2016 року ефективно.

Промисловий комплекс міста представлений більш ніж 50 великими підприємствами, які виготовляють широкий спектр промислової продукції: ПАТ

«Вінницька кондитерська фабрика», ПАТ «Вінницький олійножировий комбінат», ТОВ «Барлінек-Інвест», ПрАТ «Вінницяпобутхім», ТОВ «Агрона Фрут Україна», СУПП ТОВ «Сперко-Україна» та інші.

Відповідно до даних Головного управління статистики у Вінницькій області за січень-червень 2016 року фінансовий результат діяльності великих та середніх підприємств області становить 677,2 млн.грн. прибутку, до січня-червня 2015 року сума прибутку зросла на 11,6% або на 70,6 млн.грн.

На основі даних Головного управління статистики у Вінницькій області було проведено аналіз неефективної діяльності підприємств окремих видів діяльності економіки області. За 1 півріччя 2016 року сума збитків збиткових підприємств скоротилась проти відповідного періоду 2015 року в 1,6 рази і становить 634,4 млн.грн.

В той же час, на 8 відсоткових пунктів скоротилась питома вага підприємств, які отримали в результаті господарської діяльності збитковий фінансовий результат, і склала 27,2% загальної кількості підприємств та організацій. [5]

Із збитками більше 1 млн.грн. за січень-червень 2016 року спрацювало 37 суб'єктів підприємницької діяльності області і їх кількість у порівнянні з відповідним періодом минулого року скоротилась на 20 підприємств.

З метою досягнення беззбиткової діяльності суб'єктів господарювання та нарощення надходжень до бюджету області в 2016 році виконуються «Заходи щодо забезпечення економічного розвитку Вінницької області, подолання збитковості підприємств та збільшення бази оподаткування на 2016 рік», які затверджені Вінницькою обласною державною адміністрацією, від 24.02.2016 року №01.01-11/1276.

З метою створення позитивного іміджу регіону, його промоції та залучення прямих іноземних інвестицій проводиться низка заходів, зокрема створюються інформаційні буклети про область, видаються інвестиційні паспорти, офіційні делегації від Вінниччини постійно приймають участь у міжнародних економічних заходах.

Кількість зареєстрованих безробітних на кінець серпня 2016р. становила 19,2 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області на кінець серпня 2016р. становив 2,0% населення працездатного віку.

Рівень працевлаштування безробітних громадян у серпні 2016р. становив 6,4%.

У 2016 році продовжується позитивна тенденція щодо зростання темпів приросту заробітної плати, як у області, так і по Україні в цілому. Водночас, у Вінницькій області ріст рівня заробітної плати випереджає середньоукраїнський (як номінальної середньомісячної заробітної плати, так і реальної, скоригованої на індекс споживчих цін).

Відповідно до даних Головного управління статистики у Вінницькій області приріст середньомісячної заробітної плати за січень-серпень 2016 року складає 24,8% (ріст на 7,8 відсоткові пункти), тоді як у відповідному періоді 2015 року він становив 17%. По Україні відповідно приріст складає – 24,4%, і зріс на 7,5 в.п.

Номінальна середньомісячна заробітна плата за січень-серпень 2016 року до відповідного періоду 2015 року зросла на 792,36 грн. і становить 3987,38 грн. За рівнем середньомісячної заробітної плати область займає 15 місце серед регіонів України, а за темпами росту середньомісячної заробітної плати область займає відповідно 13 місце.

Індекс реальної заробітної плати по області за січень-серпень 2016 року в порівнянні з відповідним періодом 2015 року зріс на 34,2 в.п. і складає 111,7% (по Україні зріс на 31,5 в.п. і склав 108,3%). За індексом реальної нарахованої заробітної плати за звітний період область займає 7 місце в рейтингу регіонів України [5].

Сильними сторонами області є наявність конкурентоспроможних підприємств машинобудування, переробної, харчової, енергогенеруючої, будівельної, хімічної промисловості та військово-промислового комплексу дають сприятливі можливості для дій автономних торговельних преференцій при поставках продукції до країн-членів ЄС, створення інфраструктури розвитку підприємництва (технопарки, бізнес-центри, інкубатори і т.п., розвиток наукомістких галузей, у тому числі ІТ-технологій та наближення рівнів стандартів України до стандартів ЄС.

Можливість дерегуляції та розвитку підприємництва, спрощення процедури отримання дозволів, ліцензій надають активну підтримку та сприяють роботі малого та середнього бізнесу. Створення інфраструктури розвитку підприємництва (технопарки, бізнес-центри, інкубатори і т.п.). Сильними сторонами, які підтримують такі можливості, є створені Центри надання адміністративних послуг в кожному місті обласного значення та районному центрі, а також наявність висококваліфікованих кадрів та розвиненої освітньої мережі ВНЗ та науково-технічної бази для перепідготовки робочої сили відповідно до потреб економіки регіону.

Вінниччина має потужний сільськогосподарський комплекс та експортний потенціал аграрної продукції. Використання нових технологій, добрив та техніки, зростання внутрішнього попиту на окремі види продукції, впровадження державних програм виробництва екологічно чистих продуктів харчування; розвиток підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, виробництва харчових продуктів, створення потужної мережі збутових організацій, оптової торгівлі для дрібних та середніх товаровиробників та розвитку обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів.

Вінницька область має позитивний досвід залучення інвесторів та додаткових коштів на соціально-економічний розвиток територіальних громад в рамках міжнародної технічної допомоги. Ці сильні сторони є порівняльною перевагою, оскільки можуть бути підтримані такими можливостями, як: зацікавленість зовнішніх інвесторів регіоном та допомога міжнародних організацій з економічного і соціального розвитку (дешеві кредити, гранти та міжнародна технічна допомога). [4]

Водночас, зберігаються і негативні тенденції у Вінниці, як і у інших українських містах, існує необхідність оновлення технологічної бази та прискорення темпів заміни застарілих технологій та обладнання. Основні засоби багатьох існуючих підприємств є зношеними та морально застарілими. Такі підприємства повинні почати з процесу модернізації та оновлення своїх потужностей. Ключовий момент у цьому процесі – інвестування. Тому місто має розширити залучення приватних, іноземних та вітчизняних інвесторів, які будуть готові інвестувати в наявні компанії, принесуть власні ноу-хау та нові технології, а також тих, які заснують нові компанії з якісними робочими місцями.

Сталий економічний розвиток передбачає застосування принципів сталого розвитку до бізнес-операцій (поєднання стійкого економічного зростання із соціальною та екологічною сталістю). Таке бачення економічного розвитку інтегрує його в контекст прагнення забезпечити формування соціально відповідального бізнесу та розвитку соціального капіталу у Вінниці.

Підприємницька діяльність є важливим джерелом благополуччя і гарантом розвитку міста, тому місто повинно ставити перед собою мету створення сприятливого бізнес-клімату для збереження та розширення існуючого та залучення нового сталого бізнесу, має проводитись політика, спрямована на стимулювання економічного партнерства та розвиток бізнесу.

Інфраструктура підтримки підприємництва є для місцевої громади ключовим інструментом сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Така підтримка

передбачає створення різноманітних інститутів підтримки бізнесу, які допомагали би бізнесу вирішувати проблеми власного розвитку. В інноваційній економіці, так званій економіці знань, кваліфікація кадрів є найбільшим конкурентним ресурсом та перевагою. З метою створення високопродуктивної економіки міста необхідно сформувавши ефективний, затребуваний на ринку праці та добре оплачуваний кадровий ресурс. Завдання підготовки достатньої кількості кваліфікованих, якісних кадрів може бути вирішеним тільки завдяки скоординованим зусиллям міської влади, навчальних закладів і бізнесу. Така співпраця сприятиме також розширенню можливостей працевлаштування та побудови кар'єри на території Вінниці.

Скориставшись ширшими можливостями знайти своє місце на ринку праці, мешканці міста зможуть отримати також кращий доступ до сучасної освіти та якісних медичних послуг, культурної інфраструктури та інфраструктури дозвілля, покращення житлових умов і тим самим відчутти на собі результати успішного економічного розвитку міста. Тому рівний та справедливий доступ до ринку праці має вирішальне значення для забезпечення економічно, соціально та екологічно сталого зростання.

Вигоди від приватного інвестування численні та широко визнані. Приватне інвестування підвищує загальну конкурентоспроможність міської економіки і не тільки. Воно сприяє розвитку фізичної інфраструктури, матеріальної бази міста. Приватне інвестування також серйозно впливає на позитивний торговий баланс в економіці, воно пов'язане зі створенням робочих місць, впровадженням нових технологій та знань, сприяє економічному зростанню та сталому розвитку, а отже – процвітанню міста та його жителів.

Вінниця стоїть перед викликом створення нової економічної платформи для свого подальшого розвитку.

Задля ефективної реалізації стратегічних завдань, які є головними напрямками роботи Вінницької обласної ради, визначено ряд стратегічних цілей і пріоритетів, які було систематизовано та узагальнено.

Розробка Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року (далі – Стратегія) була ініційована Вінницькою обласною державною адміністрацією на виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 року №385 та наведена в табл.1 [4].

Отже, економічна Стратегія Вінницької області направлена на розвиток малого та середнього бізнесу, залучення приватних інвестицій, покращення кваліфікації кадрів, але існує низка проблем, які можуть вплинути на досягнення поставлених цілей, а саме:

- загроза повномасштабного військового вторгнення з боку Російської Федерації;
- значна залежність економіки області від зовнішніх інтеграційних зв'язків підприємств – експортерів та ринків збуту в Росії та країнах СНД;
- недостатній рівень поглибленої переробки сільськогосподарської продукції;
- не сформованість інноваційної політики та внаслідок цього відсутність інноваційної інфраструктури, невикористання науково-технічного та виробничого потенціалу, наявного в регіоні;
- обмеженість власних інвестиційних ресурсів підприємств для модернізації виробництва;
- висока питома вага зайнятих в неофіційному секторі економіки;
- низька енергоефективність економіки та високий ступінь зношеності основних фондів;

Таблиця 1

Стратегія розвитку економіки Вінницької обл. до 2020 року

Ціль	Заходи	Показники
Сприятливий бізнес-клімат для розвитку сталого бізнесу	<p>1. Підтримка бізнесу: - створити стимули для існуючих підприємств і «стартапів»; - забезпечити прозорість та спрощення процедур реєстрації бізнесу та отримання дозволів, - забезпечити зниження місцевих тарифів та інших зборів на початковій стадії розвитку бізнесу;</p> <p>2. Розвиток комунікації бізнесу та влади: - запровадити нові формати спілкування з підприємцями з актуальних проблем розвитку бізнесу.</p> <p>3. Розвиток економічного партнерства і співробітництва</p> <p>4. Промоція місцевого товаровиробника</p>	<p>-кількість створених нових робочих місць; -кількість розпочатих у місті «стартапів»; -кількість подій, пов'язаних з організацією діалогу бізнеса і влади; -кількість промозаходів, в яких місто бере участь спільно з місцевим бізнесом.</p>
Розвиток інфраструктури для малого і середнього бізнесу	<p>1. Розвиток економічних кластерів</p> <p>2. Технологічний парк з бізнес-інкубатором, який буде сприяти появі нових підприємств, їх зростанню та розвитку.</p> <p>3. Розвиток промислових зон</p> <p>4. Центр підтримки бізнесу, який буде сприяти розвитку приватного бізнесу.</p>	<p>-кількість нових робочих місць у сфері малого та середнього бізнесу; -кількість створених кластерів; -створений бізнес-інкубатор; -створений технологічний парк; -відсоток площі промислових зон, яка використовується бізнесом; -діючий Центр підтримки бізнесу.</p>
Кваліфіковані та освічені кадри	<p>1. Розширення зв'язків між освітою та економікою</p> <p>2. Забезпечення зв'язку між безробітними та бізнесом</p> <p>3. Тренінгові модулі</p> <p>4. Збереження та залучення кваліфікованих кадрів</p>	<p>-зменшення кількості зареєстрованих безробітних; -кількість організованих ярмарків робочих місць; -кількість створених тренінгових модулів; -кількість учасників, які пройшли навчання тренінгових модулів.</p>
Залучення приватних інвестицій	<p>1. Інвестиційна політика.: -розробити політику залучення приватних інвесторів; -документально закріпити детальний план заходів для залучення інвестицій. -сформувати репутацію Вінниці як надійного бізнес-партнера у бізнес-спільноті.</p>	<p>-обсяг капітальних інвестицій; -обсяг залучених прямих іноземних інвестицій.</p>

- значний рівень відтоку активних і кваліфікованих працівників за межі регіону в пошуках більш високих заробітних плат недостатніми пропозиціями робочих місць у сільській місцевості;
- нераціональне використання земельних, водних ресурсів;
- недостатній рівень використання вторинних ресурсів;
- низький рівень врахування пріоритетів захисту довкілля та екологічної безпеки у програмах та стратегіях розвитку усіх рівнів;
- невідповідний сучасним викликам рівень підготовки управлінців та працівників органів місцевого самоврядування (ОМС) на базовому рівні територіальних громад;
- низький рівень доступності до об'єктів та послуг людей з інвалідністю Вінницької області;
- відсутність ефективних механізмів співпраці на рівні територіальних громад та затверджених стратегій співпраці влада-громадськість відповідних ОМС;
- недостатній рівень участі громадськості в програмах міжнародного співробітництва, в т.ч. жителів прикордонних територій.
- дестабілізація політичного, економічного та соціального середовища в країні поглиблює вплив таких слабких сторін Вінниччини, як низький рівень заробітної плати, корупцію, що спричиняє неефективне та непрозоре використання бюджетних коштів та недостатній рівень прямих іноземних інвестицій.

Висновки. Вінницький регіон – розвинений промислово-аграрний, науково-виробничий, культурно-освітній центр України, де налагоджені партнерські стосунки між владою, бізнесом і громадськістю та створені умови для самореалізації жителів області, шляхом підвищення потенціалу громадянського суспільства, інноваційного розвитку економіки і створення позитивного інвестиційного клімату.

Перспективами економічної Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року є підвищення якості життя та добробуту населення, зростання конкурентоспроможності економіки області, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі сталого розвитку на сучасній технологічній основі, комплексного економічного і соціального розвитку міст, районів, селищ і сіл області, розвитку громадянського суспільства, підтримання стабільного та задовільного стану навколишнього природного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла С.О. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / С. О. Біла. – К.: НІСД, 2011. – 88 с.
2. Томарева-Патлахова В.В. Стимулювання інноваційно-технологічного розвитку регіонів / В. В. Томарева-Патлахова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво: наук.-вироб. журн. - 2012. - N 2. - С. 196-201
3. Яркіна Н. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / Н. М. Яркіна – Київ : Ліра-К, 2015. – 498 с.
4. Вінницька обласна державна адміністрація / Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року (нова редакція) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vin.gov.ua>
5. Головне управління статистики у Вінницькій області / Соціально-економічне становище Вінницької області / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-14-38-32.html>